

Maoval Mao ellen, avagy hatalmi kommunikáció a Kínai Népköztársaság megreformálásának korában¹

Kasznár Attila

Bevezetés

1976. szeptember 9-én meghalt Ma Cetung, a Kínai Népköztársaság alapítója és korábbi vezetője, akinek személye egybeforrott a kommunista Kína eszméjével. Mao halálával olyan új állapot következett be a népköztársaság életében, amely alapvetően új lehetőségeket teremtett a társadalmi, politikai és gazdasági élet alakításában. A Kínai Kommunista Párt reformer, illetve konzervatív frakciója közötti döntő ütközet ezután már elkerülhetlenné vált, ugyanakkor látni lehetett azt is, hogy a konzervatív kommunista oldal pozícióvesztése végzetes következményekkel járhat annak tagjaira nézve.

A Kínai Népköztársaságban zajlott folyamatok csak és kizárólag történeti és kulturális kontextusban értelmezhetők megfelelően, ezért szükséges, hogy az események minden esetben a háttér megfelelő feltárása mellett kerüljenek ismertetésre. Jelen írás ezeknek a háttérismereteknek egy részét kívánja bemutatni.

Történelmi háttér

A modern Kína kialakulása 1911-ben vette kezdetét. 1911. október 10-én Vucsangban kirobbant a felkelés, amely villámsebességgel söpört végig az országon, és a végromlásba kergette a Csing-dinasztiát. Pu Ji (Hszüan-tung), az utolsó kínai császár ekkor mindössze hat éves volt, ténylegesen tehát nem tudta a hatalmát gyakorolni. A császári család hamarosan kénytelen volt meghátrálni a forradalmárok előtt, még úgy is, hogy a hatalom megtartása érdekében ígéretet tett az alkotmányos kormányzás bevezetésére, de ennek ellenére menekvés már nem volt a császárság számára.

A felkelő tartományok képviselőinek konferenciája 1911. december 29-én a Kínai Köztársaság ideiglenes elnökévé választotta Szun Jat-szent (Sun Zhongshan). Szun, akinek életművét három alapvető elv határozta meg, a nacionalizmus, a demokrácia és a népjólét, az ország déli részeinek demokratikus szervezkedéseit irányította.

1912. február 15-én azonban a fegyveres erők parancsnokát, Jüan Si-kajt (Yuan Shikai) választották a köztársaság elnökévé, aki azonnal hozzáfogott saját diktatúrájának fokozatos kiépítéséhez. 1912 egyben a pártosodás éve is volt, és első között ekkor alakult meg Szun Jat-szen vezetésével a Nemzeti Párt, a Kuomintang. A párt 1913-ban megnyerte a Kína

---

¹ A Történelemtanárok (28.) Országos Konferenciáján *Maoval Mao ellen, avagy hatalmi kommunikáció a Kínai Népköztársaság megreformálásának korában* címen elhangzott előadás írásos változata.

története során először kiírt választásokat, de a tényleges hatalom Jüan Si-kajé maradt, miközben Szun Jat-szennek emigrációba kellett vonulnia. Jüan Si-kaj – aki azt tervezgette, hogy új császári dinasztiát alapít – diktatúrájának 1916-os halála ugyan véget vetett, de ezt követően az ország a hadurak, a polgárháború, majd a japánok martalékává vált.

A nemzetgyilkos folyamat 1949-ben zárult le, amikor a Kínai Kommunista Párt hadereje Teng Hsziao-ping vezetésével Szecsuanban végső győzelmet aratott a Csang Kaj-sek által vezetett Kuomintang hadsereg felett. Ezt követően, 1949. október 1-jén, Mao Ce-tung a császárság kultikus központjának a pekingi Tiltott Városnak a kapubástyájáról bejelentette a népköztársaság megalakulását.

A népköztársaság megalakulása után elkezdődött a magántulajdonú bankok, a vasutak, a legfontosabb nehézipari nagyüzemek és a külföldiek által befektetett vagyon „állami” tulajdonba vétele. Az első ötéves terv (1953–1957) az ipari termelés megkétszerezését irányozta elő, a mezőgazdasági termelést pedig mintegy egynegyedével kívánta növelni. A terv fő csapásirányát híven mutatja, hogy az ipari beruházások nyolcvanöt százalékát a nehéziparba investálták, ezzel pedig a szovjet séma merev átvétele történt meg.

Mao, 1956. május 2-án az elégedetlenség hatására meghirdette a Száz Virág mozgalmat, amelynek során az értelmiség szabadabb véleménynyilvánítási lehetőséghez jutott. Ám 1957 nyarán a kommunista párton belül felütötte fejét a türelmetlenség a nem teljesen radikalista kommunistákkal szemben, amelynek következményeként a Száz Virág mozgalom hangadóit jobboldaliaknak bélyegezték, majd válaszlépésként, 1958 elejétől kibontakoztatták a „nagy ugrás” elnevezésű gazdasági és politikai irányvonalat, amely legalább akkora kárt okozott a kínai gazdaságnak, mint a harmincas – negyvenes évek japán hódítása. Éhínség, fejetlenség, mindent tönkretévő összevisszaság, vezetői döntésképtelenség és használhatatlan döntések sorozata, továbbá teljesíthetetlen előirányzatok, és az ezért meghamisított statisztikai adatok sorával írható le a kor. Mindeközben a népi kommunák és a népi kohók, a négy kártevő ellen folytatott – patkány, veréb, légy, szúnyog –, óriási tömegeket lekötő irtó hadjárat, az oktatás és a fizikai munka összekapcsolása, városi tömegek vidékre vezénylése, egynegyed év alatt huszonötmillió, többnyire hasznavehetetlen technikai újítás, az értelmiség megvetése, valamint a kultúrának termelési szempontból történő értékelése jellemezte ezt a katasztrofális időszakot.

A Kommunista Párt nyolcadik kongresszusának 1958 májusában tartott második ülészakán hivatalosan is jóváhagyták a gyorsított ütemű fejlesztés programját. Még abban az évben huszonnégyezer-ötszáz népi kommunába egyesítették a korábban létrehozott hétszáznegyvenezer szövetkezetet, miközben az új szervezeti forma magába olvasztotta az

alsó szintű közigazgatást is. A kommunák feladata az lett volna, hogy meggyorsítsák a „kommunizmusra” való közvetlen áttérést, azonban alapvető közigazgatási funkciójukat is csak nehezen tudták ellátni.

A Kommunista Párt Politikai Bizottságának kibővített ülése 1958 augusztusában irreális feladatokat tűzött a kínai gazdaság elé. A külföldi technika és a hazai termelési módszerek együttes felhasználását hirdető „két lábon járás” politikájának jegyében országszerte megindították a Népi Kohó mozgalmat, amelynek során hatalmas emberi és anyagi forrásokat pazaroltak el hasznavetetlen kohászati termékek előállítására. Mao húsz évet adott országának arra, hogy gazdaságának termelőkapacitását és hatékonyságát az Amerikai Egyesült Államok szintjére emelje. Ennek érdekében az ország lakossága, a népi kohók keretében a „konyhakertekben” összeeskábált, „kohónak” csúfolt, ám a valóságban a primitív olvasztókemencék minőségi elvárásainak sem megfelelő, kezdetleges eszközökben próbált vasat, vagy még borzasztóbb eredménnyel, acélt előállítani. Az egyensúly felborítása, a várt növekedés helyett már 1959 közepétől az ipari és mezőgazdasági termelés drámai csökkenéséhez vezetett; az ígért bőség helyett éhínség következett be.

A „kiigazítás” vagy „rendezés” időszakaként tartják számon az 1960 és 1965 közötti éveket, amikor a pekingi vezetés a szétzilált gazdaság helyreállítására kényszerült, amelynek eredményeként, több-kevesebb sikerrel övezetten, a „nagy ugrás” előtti ipari és mezőgazdasági állapotokat próbálták visszahozni.

Amikor az 1960-as évek derekán nyilvánvalóvá vált ezen politikai irányvonal kudarcra is, miközben a belpolitika kérdésében is kiéleződtek az ellentétek, a vezetés Mao Ce-tung és Lin Piao (Lin Biao), honvédelmi miniszter köré csoportosult szárnya, Mao titkolt, háttérből zajló, hathatós támogatásának segítségével kirobbantotta a „kulturális forradalmat”, amelynek során megtévesztett fiatalok segítségével számoltak le az ortodox kommunisták a reformista politikai ellenfeleikkel.

A kulturális forradalom „hadserege”, a vörösgárdista fiatalok csoportosulásai 1966 nyarán pogromhangulatot teremtettek, országszerte emberek százait kínoztak halálra, kommunistaellenesnek, ártalmasnak, imperialistának bélyegzett, nem ortodox kommunisták által írott könyveket égettek, a „múlt jelképeként” aposztrofált, felbecsülhetetlen értéket képező műemlékeket pusztítottak el. A személyes hatalmát féltő Mao és ortodox társai hozzásegítették a könnyen befolyásolható társadalmi rétegeket, és itt elsősorban említendők a fiatalok tömegei, hogy az állami és pártszervek szétzúzásával távolítsák el a párton belüli reformista ellenfeleket, olyan rendkívül befolyásos és köztiszteletnek örvendő személyeket, mint Liu Sao-csi (Liu Shaoqi) és Teng Hsziao-ping (Deng Xiaoping). A személyes érdekek

örületében fogant akció eredménye katasztrofális következményekkel járt az állam intézményeinek működésére nézve, így a féktelen rombolás eredményeként a hatalom a forradalmi bizottságok kezébe került át. Csekély két év alatt az irányítás teljesen kicsúszott Mao kezéből, s a végzetes helyzetben, a rend fenntartása és az államhatalom működőképességének visszaállítása érdekében kénytelen volt bevetni a hadsereget. Az 1976-ig elhúzódó „forradalom” hatalmas és kemény pofon volt az országnak, egyetlen tényleges győztesének az 1949-től nagy tekintélynek örvendő hadsereg tekinthető, amely tekintélyét megsokszorozva, a rend újbóli helyreállítójaként, immáron kihagyhatatlan politikai tényezőként emelkedett ki a társadalmi posványból.

Mao Ce-tung 1976 szeptemberében bekövetkezett halálát követően, az általa óhajtott utód, Hua Kuo-feng (Hua Guofeng) került a párt és az állam élére, azonban a reformista erők újbóli előretörését nem tudta feltartóztatni. Alig egy hónappal Mao halála után letartóztatták a hatalomra törő úgynevezett „négyek bandáját”: Mao özvegyét, Csiang Csinget (Jiang Qing) és három társát, akiket a „kulturális forradalom” több más vezető személyiségevel együtt az 1980 végén, 1981 elején tartott „tízek perében” vontak felelősségre. A „kulturális forradalom” elején eltávolított vezetők, így Teng Hsziao-ping is visszakerültek korábbi pozíciókba, így Kína elindult a „kulturális forradalom” örökségének felszámolása felé.

Ennek keretében, még 1976 végén felújították a „négy modernizálás” – az ipar, a mezőgazdaság, a honvédelem és a tudományos kutatás 2000-ig történő korszerűsítésének – jelszavát, majd 1977-ben megkezdődött a félreállított káderek tömeges rehabilitálása. Az igazi fordulatra 1978 decemberében került sor, amikor a Központi Bizottság magáévá tette Teng Hsziao-ping programját.

1978 és 1984 között a falvakban elterjesztették a felelősségi rendszert, amelynek keretében a parasztcsaládok állandó parcellákat kaptak megművelésre, az államnak kötelezően eladandó rész feletti hányaddal a parasztok maguk rendelkezhetnek. Ez pedig lényegét tekintve nem más, mint a magánszektor, a szabad piac bizonyos fokú megjelenése az addig tökéletesen korlátozott árueelosztás helyén.

1984-től megkezdték az egyéni érdekeltség rendszerének bevezetését az ipari városokban, ezzel nőtt a vállalatok gazdálkodási, a központi tervtől való önállósága és szabad mozgási tere, ám a privatizáció gondolata először az 1990-es években került föl.

A politikai rendszer reformja terén beígért lépések, a személycserék viszont az ortodoxok jelentős, továbbra is meglévő párton belüli pozíciófoglalásai miatt hosszasan elmaradtak, olyannyira, hogy az ortodox-konzervatív erők újra erőre kaptak. A politikai rendszer meg nem reformálásának hatása viszont a gazdasági életre is jelentős kihatással bírt. A fejlődés, a

növekedés megtorpant, olyannyira, hogy recesszió következett be, amely elvezetett a jegyrendszernek bizonyos termékekre kiterjedő újbóli visszavezetéséhez. Az elégedetlenség egyre nagyobb mértékűvé vált, és lassan a kezelhetetlenségig kezdett fajulni, kezdetüket vették a diákmegmozdulások, amelyeknek 1989. június 4-én a Tienanmen-téri eseményekben tetőztek. Azonban az ortodoxok által megtorpantott reformfolyamatot az újból erőre kapó Teng Hsziao-ping 1992-ben felélesztette, és kísérlete olyannyira sikerrel járt, hogy a kommunista párt XIV. kongresszusán a reformok gyorsítását határozták el, míg az 1995 márciusában tartott Országos Népi Gyűlésen a „szocialista piacgazdaság” építésének jegyében módosították az alkotmányt, amely eseménnyel a reformista erők végleges győzelmet arattak.

A kínai reformok mögötti tényezők

Amennyiben a reform folyamatának mögöttes töltetét kutatjuk, érdemes jelentősebb figyelmet szánni a népköztársaság alkotmányának, vagyis a Kínai Népköztársaság negyedik alkotmányának, amelyet az 1982. november 26. és december 10. között ülésező Ötödik Országos Népi Gyűlés Ötödik Ülésszakán 1982. december 4-én fogadtak el.

Az alkotmány egyenes vonalat húz a Szun Jatszen által megkezdett forradalomtól, Mao Zedongon és Deng Xiaopinggen keresztül a jelenleg fennálló rendszerig, ezzel is alátámasztva saját jogfolytonosságát, egyben tovább erősítve önnön legitimitását. A nagyívű jogfolytonosság révén a Preambulum gyakorlatilag az ősök egy modernkori láncolatát alkotja meg, amely különösen erős közösségi érzést, egyben rendkívül erős hatalmi legitimitást teremthet egy az ősök tiszteletére, mint legfőbb jóra építő társadalomban. Érdemes külön figyelmet szentelni a Szun Jatszenre való hivatkozásnak, hiszen ő volt az egyetlen olyan személy a császárság bukását követően, akinek tömegek előtti legitimitásához nem férhet kétség, és pontosan ez az a tény, ami az 1912 és 1949 közötti időszakot annullálja.

A Preambulum az államot többnemzetiségű, a han nemzeti sovinizmusra építő országgént definiálja, amelynek elválaszthatatlan része Tajvan. Ez a definíció rögtön teljességgel egyénivé és speciálissá teszi a kínai államot, mivel megteremti a nemzeti-kommunista vagy nacionalista alapú szocialista állam fogalmát, amely Magyarországon is ismert Nagy Imre, volt miniszterelnök munkássága alapján.

A XXI. századi kínai politikai rendszerben érvényesülő klasszikus elveket, továbbá a bölcséleti vallási rendszer, kiemelten is a konfucianizmus filozófiai-vallási hatását számos helyen fel lehet fedezni a Kínai Népköztársaság államstruktúrájában. Az Alkotmány által rögzített intézményrendszer egyértelműen a konfucianizmus által is szorgalmazott autoriter, centralista kormányzat vonásait hordozza magán. A kínai politikai struktúra ennek

folyományaként mindig magán viselte – és ma is magán viseli – az autoriter rendszer jellemzőit, amelynek egyik központi kérdése a legitimitás.

Az alkotmánnyal, valamint az alkotmány által meghatározott kormányzati és államigazgatási rendszerrel összefüggésben megállapítható, hogy az számos esetben követi a konfucianizmus hagyományait. Az államszervezet felépítése nem csak erőteljesen autoriter jegyeket visel magán, de ezen túlmenően láthatóan próbálja az államot egy nagy családként meghatározni, ezáltal tovább erősítve a konfuciánus hagyományokat. A családi alapú, autoriter gondolkodás beemelése a legmagasabb szintű jogszabályi környezetbe rendkívüli előnyt biztosít a pekingi vezetésnek a kollektív szempontokat preferáló kormányzati rendszer megvalósítása során.

Mao személyéről sokszor és sokat írtak már, és természetesen minden szerző kiemeli, hogy a végletekig megalomán, csak önnönmaga céljaival és sikerével foglalkozó egyén volt, aki egyes feljegyzések szerint még a halálos ágyán is aziránt érdeklődött, hogy politikai ellenfeleivel mi történt. Mao ugyanakkor rengeteget olvasott, falta a könyveket, más feljegyzések arról tanúskodnak, hogy külön megerősített ágyat csináltatott magának, mivel annyi könyvvel vette magát körül, amelyeket egy normál ágy nem bírt volna el. Egyes beszámolók szerint volt példa arra is, hogy a kormányüléseket a hálószobájában tartották, mivel nem volt hajlandó felkelni kedvenc olvasmányai közül.

A korábbiakban is láthattuk, hogy a Kínai Népköztársaságban kiépített sajátos szocialista rendszer ezer szállal kötődik az évezredek konfuciánus hagyományokhoz. Ha nem lett volna eléggé meggyőző az alkotmány vonatkoztatott része, vagy akár a kínai tudományos elit tagjának álláspontja, akkor zárásként nézzük meg az irodalmat.

A kínai költészetben az évezredek konfuciánus hagyományok rendkívüli erővel jelentkeznek, elsősorban a konfuciánus verselés keretei között, amelynek ékes példája a Tang-dinasztia korában, a VIII. és IX. század fordulóján élt költő és filozófus Han Jü, akinek Este című verse az egyik legkiemelkedőbb konfuciánus jellegeket magánhordozó mű:

A nap fénye megkopott,
a táj vakon vánszorog.
A felhő tépett gyapot,
kifent sarló az újhold.
Lápok, mezők igéznek,
hivatal, rang: hitvány lom.
Látlak-e még, míg élek?

Nincs már út, nincs alkalom.²

Érdemes ide párba állítani a következő vers első versszakát:

Állok, őszi báméskodó,
északnak lejt a Szjang folyó,
nézem a Narancs-szigetről
a tízezer vörös hegyet,
már az erdő átpiruló,
átderengő zöld a folyó,
tolong száz kis dzsunka, hajó,
hasít a sas messze tájig,
hal suhan a sekély partnál,
verseng a sok vízi-lakó.

Mily fenséges ez a tájék,
innen kérdd e tág világban:
fenn s lenn ki az uralkodó?³

A Csang-sa című vers szerzője Mao, aki szintén kiváló művelője volt a konfuciánus verselésnek.

Annak a ténye, hogy Mao is magában hordozta a konfuciánus hagyományokat, egy rendkívül jelentős bizonyítéka annak, hogy a kínai társadalom elválaszthatatlan a konfucianizmustól, amely minden szegmensben – politikai, gazdasági és kulturális – alapvető formálóerővel bír.

Összegzés

Végző következtetésként megállapítható, hogy a Kínai Népköztársaság és Mao Ce-tung személye az állam megreformálásának időszakában, valamint az azt követő időszakban is lényegét tekintve elválaszthatatlanok. A reformfolyamatok során az azok végrehajtására vállalkozott politikai erők csak és kizárólag Mao eszmeiségét hangsúlyozva vihették végig az elképzeléseiket, valósíthatták meg a konfucianizmust alapul tekintő modern és prosperáló kínai nagyhatalmat.

---

² Kepes Géza fordítása, <https://terebess.hu/keletkultinfo/hanju.html> (letöltési időpont: 2018. 10. 17.)

³ Weöres Sándor fordítása, <https://terebess.hu/keletkultinfo/maoce.html> (letöltési időpont: 2018. 10. 17.)